

Krzysztof Arcimowicz

Kategoria męskości w dyskursie Kościoła katolickiego we współczesnej Polsce

---

Studia Humanistyczne AGH 15/3, 69-86

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Krzysztof Arcimowicz*

Uniwersytet w Białymstoku

KATEGORIA MĘSKOŚCI W DYSKURSIE KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO WE WSPÓŁCZESNEJ POLSCE

Celem artykułu było przeanalizowanie głównych strategii dyskursywnych wykorzystywanych w latach 1994–2015 w kreowaniu kategorii męskości przez duchownych. Ze względu na intertekstualność dyskursu kościelnego materiał badawczy oprócz wypowiedzi polskich biskupów i księży zawierał także oficjalne dokumenty wydane przez Watykan oraz wypowiedzi papieża. Zebrany materiał badawczy obejmował 100 tekstów. Dodatkowo uwzględniłem dyskurs dotyczący męskości w katolickich wspólnotach świeckich mężczyzn. W tekście wykorzystałem postulaty podejścia dyskursywno-historycznego w krytycznej analizie dyskursu. Większość strategii dyskursywnych nosi wyraźny rys patriarchalny. Polscy hierarchowie i księża opowiadają się za równością mężczyzn i kobiet, ale jednocześnie w wielu wypowiedziach uwidacznia się topos asymetrii ról płciowych, a także strategia wyższości mężczyzny nad kobietą. W dyskursie kościelnym wyraźnie widoczne są homofobiczne opinie na temat związków homoseksualnych. Zaostrzony atak Kościoła katolickiego na nowe, postępowe idee dotyczące ról męskich oraz relacji między kobietami i mężczyznami, który przybrał na sile w obecnej dekadzie, należy postrzegać jako próbę obrony chwiejącego się tradycyjnego porządku genderowego i utrzymania przez hierarchów władzy normatywnej i symbolicznej.

Słowa kluczowe: krytyczna analiza dyskursu, męskość, gender, seksualność, Kościół katolicki

WSTĘP

Kościół katolicki w Polsce od początku swego istnienia odgrywał bardzo ważną rolę. Znaczenie Kościoła w naszym kraju jest nieporównywalnie większe niż w innych państwach europejskich. Dane zebrane podczas Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań w 2011 roku wskazują, iż zbiorowość zaliczających się do wiernych Kościoła rzymskokatolickiego liczyła ponad 33,7 miliona osób, co stanowiło 87,6% ogółu ludności i 96% populacji osób o rozpoznanym statusie wyznaniowym (*Ludność...* 2013: 99–100).

Należy zwrócić uwagę na to, że w polskich szkołach są prowadzone lekcje religii katolickiej, na które uczęszcza zdecydowana większość uczennic i uczniów. Wielkim autorytetem dla większości społeczeństwa polskiego pozostaje Jan Paweł II. Według sondażu przeprowadzonego w 2012 roku przez Centrum Badania Opinii Społecznej, aż 94% osób uważa Karola Wojtyłę za autorytet moralny (*Jan Paweł II autorytetem także dla niewierzących* 2011)¹.

* Adres do korespondencji: Krzysztof Arcimowicz, Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku, Zakład Kulturoznawstwa, ul. Świerkowa 20, 15-328 Białystok; e-mail: krzysiek@uwb.edu.pl.

¹ W świecie ten pontyfikat wzbudzał nie tylko podziw i uznanie, ale również kontrowersje, a także stanowcze protesty (zob. Szostkiewicz 2003: 23; Domosławski 1999: 7).

Mimo silnej pozycji Kościoła w naszym kraju widoczne są oznaki sekularyzacji. Według badań Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego w 2012 roku w niedzielnych mszach w kościołach uczestniczyło 40% katolików, zaś w 1980 roku było to 51% (*Policzyli wiernych* 2013). Należy jednak dodać, że sekularyzacja w społeczeństwie polskim przebiega w dużo wolniejszym tempie niż w innych państwach europejskich. Trzeba podkreślić, że jeśli nawet wewnętrzna lub częściowo także zewnętrzna identyfikacja niektórych osób z Kościołem maleje, nie oznacza to, iż Kościół utracił swoją pozycję społeczną. W Polsce jest on nadal ważnym ośrodkiem wpływu – z jego głosem liczy się duża część wiernych i polityków.

Podstawowym celem badań było zrekonstruowanie i przeanalizowanie kategorii męskości w dyskursie Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1994–2015². Zmierzałem do udzielenia odpowiedzi na kilka kluczowych pytań:

- Kim są główni aktorzy kształtujący dyskurs Kościoła katolickiego w Polsce na temat męskości?
- Po jakie strategie dyskursywne sięgają duchowni, kreując kategorię męskości?
- W jaki sposób polski dyskurs kościelny na temat mężczyzn zmienił się w latach 1994–2015?
- W jaki sposób polscy duchowni (re)interpretują oficjalne dokumenty dotyczące męskości wydane przez Watykan w lokalnym kontekście społeczno-kulturowym?
- Jak dyskurs kościelny o płci i seksualności wpływa na dyskurs publiczny w Polsce?

DOBÓR MATERIAŁU BADAWCZEGO I GŁÓWNI AKTORZY DYSKURSU

Artykułów dotyczących kategorii męskości poszukiwałem na oficjalnych stronach Watykanu, Konferencji Episkopatu Polski, Katolickiej Agencji Informacyjnej. Przeglądałem również strony internetowe czasopism i portali katolickich, takie jak: Opoka.pl, PCh.24.pl, Naszdziennik.pl, Niedziela.pl. Uwzględniłem także teksty polskich duchownych umieszczone w internetowych wydaniach czasopism katolickich reprezentujących bardziej liberalne poglądy niż większość prasy katolickiej („Tygodnik Powszechny” i „Znak”). Przejrzałem artykuły opublikowane na popularnych portalach liberalnych światopoglądowo – Gazeta.pl i Onet.pl. Z około 150 zgromadzonych tekstów przeanalizowałem 100 najbardziej związanych z zagadnieniem męskości.

Zebrane teksty podzieliłem na trzy kategorie: a) najważniejsze oficjalne dokumenty Kościoła katolickiego (8 tekstów – głównie *Katechizm Kościoła Katolickiego* i oświadczenia Kongregacji Nauki Wiary), wypowiedzi papieży Jana Pawła II, Benedykta XVI i Franciszka (łącznie 22 teksty); b) pisma Episkopatu Polski (listy pasterskie i oświadczenia łącznie 14 tekstów), wypowiedzi polskich hierarchów podczas uroczystości religijnych i udzielane mediom (29 tekstów); c) opinie polskich księży i zakonników (łącznie 27 tekstów). Dodatkowo uwzględniłem dyskurs dotyczący męskości w katolickich wspólnotach świeckich mężczyzn. Chciałbym wyjaśnić, że uwzględnienie tekstów powstałych w latach 90. XX wieku jest związane z intertekstualnością dyskursu kościelnego. Badacz dyskursu powinien mieć świadomość, że konkretne teksty są powiązane z innymi tekstami, pochodzącymi zarówno z przeszłości, jak i teraźniejszości.

---

² W 1994 roku nowy *Katechizm Kościoła Katolickiego* ukazał się w języku polskim.

Dyskurs Kościoła katolickiego na temat kategorii płci ma przemyślaną konstrukcję i można w odniesieniu do niego operować metaforą piramidy. Skupiłem się na analizie wypowiedzi polskich duchownych dotyczących męskości, ale należy pamiętać, iż Kościół katolicki jest instytucją hierarchiczną, a największe znaczenie mają dokumenty redagowane przez watykańską Kongregację Nauki Wiary, Biblia oraz pisma papieży, do których odwołują się duchowni reprezentujący lokalne Kościoły. Najważniejszymi aktorami dyskursu kościelnego na temat męskości w naszym kraju są polscy hierarchowie: kardynałowie, arcybiskupi i biskupi, jednak najczęściej formułują oni swoje poglądy, odwołując się do oficjalnych dokumentów Kościoła oraz wypowiedzi i pism papieży – przede wszystkim Jana Pawła II.

ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE BADAŃ

Na wstępie chciałbym poczynić kilka założeń dotyczących kategorii męskości. Przyjmuję, iż kategoria męskości obejmuje zestawy ról, zachowań, cech przypisywanych mężczyznom oraz sposoby myślenia o męskości w danym społeczeństwie (por. Arcimowicz 2013: 40). Owa kategoria nie ma charakteru esencjonalnego, raz na zawsze ustalonego, jest kategorią dynamiczną, o kształt której toczy się dyskursywna walka (por. Melosik 2002: 35). Jest to kategoria zmienna w czasie i przestrzeni. Oznacza to, że w zależności od miejsca (kultury) i czasu (epoki historycznej) występują różne zestawy ról i cech, które przypisuje się mężczyznom. Co więcej, w poszczególnych dyskursach kategorii męskości nadaje się odmienne znaczenia i definiuje się ją w różny sposób. Na przykład we współczesnym dyskursie naukowym na obszarze nauk humanistycznych i społecznych zdecydowana większość poważnych badaczek i badaczy przyjmuje, że męskość jest w największym stopniu konstruktem społeczno-kulturowym (zob. na przykład Bourdieu 2004; Connell 1995, 2013; Hofstede 1980, 1998; Kimmell 1987, 2000), natomiast w tradycyjnym dyskursie kościelnym to stanowisko jest kwestionowane.

Obecnie jedną z najważniejszych szkół krytycznej analizy dyskursu jest tak zwana „szkoła wiedeńska”, którą tworzą między innymi Ruth Wodak i Martin Reisigl. Narzędzie skonstruowane na potrzeby niniejszych badań nawiązuje do postulatów metodologicznych formułowanych przez przedstawicieli podejścia dyskursywno-historycznego (*discourse-historical approach* – dalej DHA). Omawiane podejście metodologiczne pozostaje wierne ogólnym założeniom krytycznej analizy dyskursu w ramach szeroko pojętej teorii krytycznej (Wodak 2008; Wodak i Meyer 2009; Reisigl i Wodak 2009; Reisigl 2010; Wodak i Mautner 2011).

Badania prowadzone z wykorzystaniem DHA polegają na wykazaniu, jakimi strategiami dyskursywnymi posłużyli się autorzy tekstów kultury. Pojęcie „strategii” według Wodak oznacza systematycznie powtarzające się sposoby użycia języka, jest to „zwykle mniej lub bardziej ściśle określony czy świadomie przyjęty program działań (w tym i działań dyskursywnych) zmierzający do osiągnięcia konkretnych społecznych, politycznych, psychologicznych lub językowych celów” (Wodak 2008: 195). Można wyodrębnić trzy zasadnicze rodzaje strategii. Strategie nazywania dotyczą określania osób i sposobu mówienia o nich w wymiarze językowym, ich celem jest tworzenie grupy własnej i grupy obcej. Strategie orzekania (predykcji) polegają na kategoryzowaniu aktorów społecznych, to znaczy reprezentacji ich

poprzez przypisywanie im określonej tożsamości, pewnych funkcji i formułowaniu ocen odnoszących się do tych kategorii. Ta strategia może łączyć się z uprzedzeniami i stereotypami społecznymi. Strategie argumentacyjne służą uzasadnieniu pozytywnych albo negatywnych orzeczeń (Reisigl 2010: 27–61). Jednym z kluczowych elementów owych strategii są toposy. Manfred Kienpointner sądzi, że toposy można rozumieć jako elementy argumentacji, które pełnią rolę reguł wnioskowania. Wiążą one argument lub argumenty z końcowym twierdzeniem (Kienpointner 1992: 194, za Reisigl 2010: 50). Topos jest najważniejszą kategorią pomocniczą w dyskursywno-historycznej analizie dyskursu mającą na celu uchwycenie najistotniejszych struktur argumentacyjnych w analizowanych tekstach kultury. Natalia Krzyżanowska w nawiązaniu do przemyśleń Marka Krzyżanowskiego (2010) pisze: „Toposy rozumiane są w DHA jako pewne »nagłówki« (ang. *headlines*), które pozwalają podsumować dyskursywnie konstruowane argumenty, do wyrażania których używa się różnych elementów w zawartości tekstu” (Krzyżanowska 2012: 212).

Z uwagi na ograniczone ramy artykułu przedstawiam jedynie strategie najważniejsze i/albo najczęściej pojawiające się³.

KATEGORIA MĘSKOŚCI W OFICJALNYCH DOKUMENTACH KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO I WYPOWIEDZIACH PAPIEŻY

Katechizm Kościoła Katolickiego (1994) jest pierwszym powszechnym katechizmem ogłoszonym od czasów soboru trydenckiego, który obradował w XVI wieku. Księga w zamysłu Jana Pawła II miała się stać fundamentem nauki głoszonej przez współczesny Kościół. *Katechizm* powstał pod przewodnictwem kardynała Josepha Ratzingera (później papieża Benedykta XVI) i stanowi kompendium doktryny katolickiej. Analiza *Katechizmu* ma kluczowe znaczenie w kontekście zrozumienia istoty dyskursu kościelnego na temat męskości.

Od początku symbolika i teologia chrześcijańska były tworzone z męskiego punktu widzenia, jednak od czasów II Soboru Watykańskiego podstawowym słowem Kościoła na temat kobiet jest słowo o równości z mężczyznami. Strategię orzekania dotyczącą równości płci odnajdujemy także w *Katechizmie* (KKK: 372)⁴. Autorzy księgi starają się odejść od tradycji obarczania kobiety za grzech pierworodny, a tym samym za upadek ludzkości (por. KKK: 396–404). Warto w tym miejscu wspomnieć, że wykład katechizmowy jest zbieżny z nauczaniem Jana Pawła II, który podkreślał równość kobiet i mężczyzn. Jednak w niektórych jego pismach (np. w *Mulieris dignitatem*) daje o sobie znać patriarchalna wizja relacji między płciami i ten sposób rozumowania odnajdujemy w *Katechizmie* (zob. Adamiak 1999: 35–37).

---

³ Duża część zebranego materiału badawczego została zakodowana i przeanalizowana z wykorzystaniem programu MAXQDA11 w ramach projektu *Rodziny z wyboru w Polsce* finansowanego ze środków budżetowych na naukę w latach 2013–2015 (grant „Idea Plus”), kierowanego przez dr hab. Joannę Mizielińską. Zaadaptowałem drzewo kodowe skonstruowane przez Agatę Stasińską (Stasińska 2013), które w trakcie analizy zgromadzonych przeze mnie tekstów zostało zmodyfikowane i uzupełnione o nowe kody adekwatne do podjętego tematu badań.

⁴ W przypisach zamiast nazwy *Katechizm Kościoła Katolickiego* będę używał skrótu KKK, po którym umieszczam numery ustępów.

Twórcy *Katechizmu* obok strategii równości płci posługują się strategią orzekania, jaką jest nadanie roli – dotyczy ona wysuwania pewnych aktorów, kategorii lub grup społecznych na pierwszy plan (dowartościowania). W przypadku wykładu katechizmowego wywyższa się mężczyzn i męskość. Jeden z przykładów owej strategii stanowi sposób zredagowania w *Katechizmie* bardzo istotnych fragmentów dotyczących stworzenia człowieka zaczerpniętych z Biblii. Należy przypomnieć, że w *Księdze Genesis* odnajdujemy dwa opisy stworzenia człowieka: pierwszy z nich, późniejszy (z około VI wieku p.n.e.) jest zaliczany do tak zwanej tradycji kapłańskiej i drugi, wcześniejszy (pochodzący z okresu rządów Salomona – X wiek p.n.e.) nazywany opisem tradycji jahwistycznej (zob. Tyloch 1981). Opis jahwistyczny podaje, że Bóg stwarza mężczyznę, a następnie z jego żebra kobietę (por. PŚ, Rdz 1, 27; 2, 7; 2, 22)⁵. Natomiast w tekście kapłańskim Bóg powołuje do życia mężczyznę i kobietę w tym samym czasie (PŚ, Rdz 1, 27). Układ *Katechizmu*, gdzie na początku przedstawia się tekst jahwistyczny, a dopiero później przywołuje się opis kapłański stworzenia pierwszych ludzi może świadczyć o wciąż silnym oddziaływaniu tradycji patriarchalnej w Kościele. Budzi to tym większe zdziwienie, że we współczesnej redakcji *Pisma Świętego* (1990) tekst kapłański umieszczono przed opisem jahwistycznym.

Wywyższenie męskości jest realizowane w *Katechizmie* za pośrednictwem strategii męskiej symboliki. W księdze odnajdujemy liczne przykłady związane z tą strategią w kontekście wyrażania misterium Boga. Elżbieta Adamiak (1993) mówi, że chrześcijaństwo, akcentując Boże synostwo Jezusa Chrystusa, stało się „religią ojca”. *Katechizm* podobnie jak *Nowy Testament* jest nasycony bardzo licznymi określeniami Boga jako „Ojca” lub „Pana” (KKK, np.: 2, 65, 217, 232–236, 238–240, 245, 446, 448–450, 457, 690, 692, 1073, 1243, 1296, 1337, 1359, 1524). Słowo „ojciec” odgrywa w religii katolickiej kluczową rolę; tym mianem określa się nie tylko Boga, ale także papieża, mówiąc o nim: „Ojciec Święty”, wybitnych teologów, których nazywa się „ojcami Kościoła”, słowem ojciec tytułuje się też księży i zakonników.

Należy podkreślić, że w Kościele katolickim jest bardzo widoczna patriarchalna tradycja utożsamiania Boga z ojcem. Prawdopodobnie z tego powodu dogmat o ponadpłciowości Boga został zaprezentowany w *Katechizmie* w sposób dosyć zagmatwany. Dziwić może też fakt, że tę fundamentalną kwestię napisano małymi literami (mniejszymi niż reszta tekstu). Mary Daly, jedna z najbardziej znanych przedstawicielek radykalnego nurtu w teologii feministycznej, stwierdziła: „Jeżeli Bóg jest mężczyzną, to mężczyzna jest Bogiem” (Daly 1973: 19). Zdaniem Adamiak myśl ta najlepiej wyraża to, o co chodzi w feministycznych protestach wobec tradycyjnej nauki o Bogu.

W artykule dedykowanym sakramentowi małżeństwa *Katechizm* podaje, powołując się na *Księgę Rodzaju*, że dla kobiety karą będącą następstwem grzechu Ewy są „ból rodzenia dzieci”, lecz kara ta jest jednocześnie lekarstwem za szkody spowodowane przez jej grzech. Mężczyzna również zgrzeszył i dlatego został obciążony koniecznością pracy „w pocie oblicza” (por. KKK: 1607, 1609; PŚ, Rdz, 3, 16–19). Słowa te mogą być interpretowane jako sugestia, iż kobiecie wyznacza się rolę matki, rezerwując sferę pracy zawodowej dla mężczyzn. W ten sposób w księdze uwidacznia się topos asymetrii ról męskich i kobiecych.

⁵ W przypisach zamiast tytułu *Pismo Święte* stosuję skrót PŚ, a po nim podaję numery ustępów.

W *Katechizmie* akcentowana jest nie tylko funkcja prokreacyjna mężczyzny, ale również jego funkcja wychowawcza (KKK: 2221). Według autorów księgi wychowanie potomstwa wymaga: odpowiedzialności, czułości, przebaczenia, wierności, bezinteresownej służby i panowania nad sobą (KKK: 2221–2223). Nauczanie to czynione jest w duchu II Soboru Watykańskiego. Wielkie zdziwienie wywołują w tym kontekście fragmenty zaczerpnięte z Biblii: „Kto miłuje swego syna, często używa na niego różgi, aby na końcu mógł się nim cieszyć (Syr 30, 1–2). A wy, ojcowie, nie pobudzajcie do gniewu waszych dzieci, lecz wychowujcie je, stosując karcenie i napominanie Pańskie!” (Ef 6, 4).

Myśl zawarta w powyższym cytacie stoi w sprzeczności z nauczaniem, które zawarto w poprzedzających go ustępach katechizmowych. Tak dobrane cytaty biblijne mogą sugerować, iż Kościół chciałby widzieć w ojcu wychowawcę, który nie zawaha się karcić, a nawet użyć siły fizycznej wobec swoich dzieci. Potwierdzenie tej interpretacji odnajdujemy w wypowiedzi papieża Franciszka wygłoszonej 4 lutego 2015 roku. Hierarcha przytoczył kontrowersyjny przykład wychowania: „Jeden z ojców powiedział: czasami muszę wymierzyć dzieciom klapsa, ale nigdy nie uderzam po twarzy, aby ich nie poniżyć – jakie to piękne” (za: Sporniak 2015).

Autorzy *Katechizmu* oszczędnie wypowiadają się na temat homoseksualności, poświęcając temu zagadnieniu niewiele ponad pół strony⁶. Kluczowy dla zrozumienia współczesnego dyskursu kościelnego na temat związków jednopłciowych jest topos różnych wymiarów homoseksualizmu, który dotyczy rozróżnienia między „skłonnościami homoseksualnymi” a „czynami homoseksualnymi”. Wprawdzie Kościół katolicki przyjmuje do wiadomości, że w społeczeństwie funkcjonują mężczyźni i kobiety o skłonnościach homoseksualnych, dodając, że z powodu swojej skłonności osoby te nie powinny być szykanowane, ale jednocześnie wzywa je do zachowania „czystości”, czyli nieuprawiania stosunków homoseksualnych, które według Kościoła są grzechem (zob. KKK: 2396).

Autorzy *Katechizmu* posługują się toposem autorytetu i ksiąg – powołując się na tekst biblijny, piszą, iż stosunki homoseksualne są „poważnym zepsuciem”, a wśród grzechów pozostających w sprzeczności z czystością wymieniają relacje homoseksualne (zob. KKK: 2396). W księdze „akty homoseksualne” są opisane jako nienaturalne, gdyż wykluczają prokreację. Podobne strategie dyskursywne możemy odnaleźć w oświadczeniu watykańskiej Kongregacji Nauki Wiary zatytułowanym *Uwagi dotyczące projektów legalizacji prawnej związków między osobami homoseksualnymi* wydanym w 2003 roku. Jednak najbardziej eksponowany jest w tym dokumencie topos zagrożenia, który dotyczy przedstawiania związków jednopłciowych jako zagrażających: 1) społeczeństwu; 2) rodzinie (tradycyjnie pojmowanej); 3) dzieciom wychowywanych przez pary homoseksualne.

O poglądach Jana Pawła II i Benedykta XVI dotyczących homoseksualności sporo mówią analizowane powyżej oficjalne dokumenty Kościoła. Również w innych pismach wymienionych dostojników znajduje się negatywna ocena związków homoseksualnych (zob. Jan Paweł II 2004; *Benedykt XVI: Nie można uznać alternatywnych modeli życia małżeńskiego* 2010).

Jeśli chodzi o papieża Franciszka, to nie odciął się od opinii swoich poprzedników, ponieważ na początku pontyfikatu, wykorzystując strategię zewnętrznych sił, wskazywał na

---

⁶ Trzeba dodać, że w 1998 roku Kongregacja Nauki Wiary dokonała nowej redakcji segmentu dotyczącego homoseksualizmu i ma on teraz bardziej konserwatywny wydźwięk niż pierwotna wersja.

zaangażowanie bliżej nieokreślonych czynników w działania dyskredytowanej strony (osób homoseksualnych). Papież sądzi, że sama skłonność homoseksualna nie jest problemem dla Kościoła, problem natomiast stanowi „lobby chciwych ludzi, lobby polityczne i masońskie” (*Papież Franciszek: Homoseksualiści nie powinni być osądzani i marginalizowani* 2013).

Warto też zwrócić uwagę na krytyczny stosunek Benedykta XVI i Franciszka wobec koncepcji gender. Następca Jana Pawła II już w 2008 roku mówił o zagrożeniach, jakie niesie ze sobą zastępowanie terminu „płeć” terminem „gender”. Jednak największy oddźwięk społeczny zyskała wypowiedź papieża z 21 grudnia 2012 roku. Podczas spotkania z przedstawicielami Kurii Rzymskiej Benedykt XVI zaatakował koncepcję męskości i kobiecości jako konstruktów społeczno-kulturowych. Papież posłużył się toposem zagrożenia, sugerując, że nowe poglądy dotyczące płci są niebezpieczne dla rodziny, a przez to dla społeczeństwa (*Kto broni Boga, broni człowieka* 2012). W późniejszych wystąpieniach Benedykt XVI wobec koncepcji gender zaczął stosować topos niebezpiecznej ideologii. W trakcie przemówienia w 2013 roku zagrożenie, jakie niesie gender, porównywał do nazizmu i komunizmu (*Tak dla chrześcijańskiej wizji człowieka* 2013). Również papież Franciszek podjął krytykę koncepcji gender, nazywając ją „demoniczną ideologią” i efektem „feministycznej pseudologii” (*Papież Franciszek zdruzził się ateistom. Nie wytrzymali krytyki gender* 2015).

KATEGORIA MĘSKOŚCI W PISMACH KONFERENCJI EPISKOPATU POLSKI I WYPOWIEDZIACH POLSKICH HIERARCHÓW

Polscy dostojnicy kościelni w pismach, homiliach i katechezach podczas uroczystości religijnych, a także w mediach masowych powielają strategie dyskursywne dotyczące męskości, które odnajdujemy w *Katechizmie*, oficjalnych dokumentach Kościoła katolickiego i wypowiedziach papieży.

Wśród strategii stosowanych przez rodzimych biskupów najbardziej widoczny jest topos różnicy płci. Jako ilustrację tego zagadnienia można przytoczyć fragment katechezy wygłoszonej przez arcybiskupa Henryka Hosera w Sulejówku 10 maja 2015 roku. Hierarcha powiedział: „Mężczyzna to nie jest jakaś deficytowa kobieta. Ma on swoją samoświadomość, własną, specyficzną konstrukcję cielesną, psychiczną i duchową. Przykładem tego jest chociażby myślenie globalne, przez co często umykają mu szczegóły, w przeciwieństwie do kobiety, która charakteryzuje się niezwykłą podzielnością uwagi” (*Abp Hoser: rolę mężczyzny jest odpowiedzialność za innych ludzi* 2015).

Często w wypowiedziach dostojników kościelnych topos różnicy płci jest związany z toposami natury i tradycyjnej rodziny. Ta ostatnia strategia wskazuje, iż rodzina oparta na małżeństwie, składająca się z kobiety i mężczyzny oraz ich dzieci jest podstawowym modelem życia rodzinnego akceptowanym przez współczesny Kościół (zob. *Abp Gądecki: negowanie różnic płci rozbija tradycyjny model rodziny* 2009).

Strategie dyskursywne stosowane przez polskich biskupów zawierają topos „prawdziwej” męskości powiązany z toposem tradycji. Pierwsza z tych strategii dotyczy ról społecznych, jakie Kościół przypisuje mężczyznom, natomiast druga związana jest z odwołaniem się do polskiej tradycji narodowej i tradycyjnych wartości kulturowych. Według hierarchów

mężczyzna powinien być mężem i ojcem. Wypełniając rolę ojca, musi być wychowawcą dzieci i czynić to zgodnie z wytycznymi Kościoła (*Bp Dejezjak apeluje o świętych ojców* 1999). Arcybiskup Henryk Hoser podczas mszy świętej 11 maja 2015 roku stwierdził, iż podstawowym obowiązkiem mężczyzny jest odpowiedzialność za żonę i opieka nad dziećmi (*Abp Hoser: rolę mężczyzny jest odpowiedzialność za innych ludzi* 2015).

Role mężczyzny w małżeństwie wyznaczone przez polskich hierarchów można też zrekonstruować na podstawie wypowiedzi, które pojawiły się w związku z opublikowaniem *Naszego Elementarza*. Bezpłatny podręcznik dla pierwszoklasistów został przygotowany przez zespół specjalistów na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej i wprowadzony do szkół w 2014 roku. Krytyczną ocenę podręcznika podczas trwającego w Warszawie 366. zebrania plenarnego Konferencji Episkopatu Polski przedstawił biskup Marek Mendyk. Przewodniczący kościelnej komisji wychowania uznał za niepokojący sposób prezentowania roli ojca w elementarzu. Biskupowi Mendykowi nie podobało się, że w podręczniku ojciec został ukazany podczas wykonywania prac domowych. Zdaniem hierarchy mężczyzna ma do wypełnienia także inne zadania, o których podręcznik milczy (za: Anannikova i Wilgocki 2014).

Polscy hierarchowie unikają stwierdzeń, które *expressis verbis* wskazywałyby wyższość mężczyzny nad kobietą, ale w niektórych wypowiedziach dość wyraźnie uwidacznia się patriarchalna wizja relacji między płciami. Arcybiskup Hoser w maju 2015 roku stwierdził: „Mąż powinien zawsze cieszyć się zaufaniem swojej żony i z tego zaufania winna wypływać jej postawa uległości wobec męża” (*Abp Hoser: rolę mężczyzny jest... 2015*). Trzeba zauważyć, że topos „prawdziwej” męskości łączony jest przez polskich biskupów ze strategią orzekania dotyczącą kryzysu męskości. Ów kryzys zdaniem duchownych polega na odejściu od tradycyjnej roli mężczyzny i niedojrzałości społecznej mężczyzn.

Jeśli chodzi o seksualność mężczyzny, to rodzimi hierarchowie uważają – zgodnie z oficjalnym stanowiskiem zajmowanym przez Watykan – że powinna ona służyć prokreacji, zaś stosunki seksualne mogą być akceptowane jedynie między mężem i żoną. Polski episkopat zajmował wielokrotnie negatywne stanowisko zarówno wobec heteroseksualnych związków kohabitacyjnych, jak też w odniesieniu do relacji homoseksualnych. Członkowie Konferencji Episkopatu Polski posługują się strategią orzekania, jaką jest nadanie roli. W dyskursie kościelnym podkreśla się, że rodzina nuklearna oparta na małżeństwie ma większą wartość niż inne modele rodziny. W liście pasterskim z 2007 roku biskupi piszą: „Naszym zadaniem jest nieustanne przypominanie, iż tylko tak rozumianą wspólnotę mężczyzny i niewiasty wolno nazywać małżeństwem. Żaden inny związek osób nie może być nawet przyrównywany do małżeństwa” (*Bądźmy uczniami Chrystusa w rodzinie... 2007*).

Spośród strategii argumentacyjnych używanych w kontekście relacji homoseksualnych polscy hierarchowie najczęściej sięgają po toposy zagrożenia, autorytetu i ksiąg oraz normy. Ten pierwszy topos wiąże się z argumentacją wskazującą, iż związki jedнопłciowe stanowią zagrożenie dla społeczeństwa i rodziny (tradycyjnie pojmowanej). Uwagę zwraca list Episkopatu z 2008 roku, w którym sugeruje się, iż rozprzestrzenianie się nowych ideologii i nowych modeli życia rodzinnego może „doprowadzić do cywilizacji post-ludzkiej” (*Otoczmy troską życie człowieka... 2008*).

W tym miejscu trzeba powiedzieć o nasileniu krytyki koncepcji gender w dyskursie kościelnym w Polsce począwszy od połowy 2013 roku (Graff 2014: 432). Najważniejszy

okazał się list pasterski przygotowany przez Episkopat Polski, odczytany 29 grudnia 2013 roku w kościołach podczas niedzielnych mszy świętych. *List Pasterski Episkopatu Polski do duszpasterskiego wykorzystania w Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku* wywołał szereg polemik i zdaniem Graff stanowił oficjalne wypowiedzenie „wojny przeciwko ideologii gender” przez Kościół katolicki w Polsce (Graff 2014: 433).

W omawianym piśmie biskupi posługują się toposem natury. Ta strategia dotyczy odmiennej biologii mężczyzny i kobiety, a także tradycyjnego modelu życia rodzinnego. W liście kilkakrotnie pojawia się topos zagrożenia. Zdaniem duchownych „ideologia gender” wyrasta z marksizmu, jest promowana przez „ruchy feministyczne” i „rewolucję seksualną”. Poglądy głoszone przez zwolenników „genderyzmu” są niebezpieczne dla społeczeństwa, gdyż podważają fundamenty rodziny katolickiej. Warto dodać, że w omawianym liście biskupi posługują się też toposem równości w różności. Duchowni stwierdzają, że Kościół jednoznacznie opowiada się przeciw dyskryminacji ze względu na płeć, ale równocześnie dostrzega niebezpieczeństwo związane z niwelowaniem różnic płciowych (*List Pasterski Episkopatu Polski... 2013*).

Polscy hierarchowie negatywnie ocenili podpisanie przez polski rząd w grudniu 2012 roku, a następnie ratyfikowanie przez Sejm w 2015 roku konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej. Arcybiskup Jędraszewski 2 sierpnia 2015 roku podczas mszy świętej w Łodzi, stosując strategię somatyzacji i negatywnego orzekania, określił konwencję mianem „zdrady wobec wartości moralnych”. Mówił też o konwencji antyprzemocowej w kontekście „lewackiej zarazy” (za: Wilgocki 2015).

KATEGORIA MĘSKOŚCI W WYPOWIEDZIACH POLSKICH KSIĘŻY

Wypowiedzi polskich księży świadczą o tym, że większość reprezentuje konserwatywne poglądy dotyczące męskości, płci, seksualności i rodziny. Powielają oni strategię dyskursywną, które możemy odnaleźć w oficjalnych dokumentach Watykanu, a także w opiniach formułowanych przez hierarchów.

W tym miejscu chciałbym zatrzymać się przy dwóch książkach dotyczących kategorii męskości napisanych przez polskich duchownych. Praca *Zranione ojcostwo* napisana została przez socjologa Jana Śledzianowskiego, natomiast autorem książki *Mężczyzna: istota nieznaną* jest teolog Bronisław Mierzwiński. W publikacjach księży skupiają się na, jak to ujmują, doniosłej roli mężczyzny w życiu rodzinnym. Zarówno Śledzianowski, jak i Mierzwiński posługują się toposem kryzysu męskości, który łączą z zagubieniem tradycyjnego modelu mężczyzny we współczesnych społeczeństwach należących do kręgu kultury euroamerykańskiej. Autor pracy *Mężczyzna: istota nieznaną* twierdzi, że tendencje kryzysowe dotyczą w dużo większym stopniu mężczyzn niż kobiety (Mierzwiński 1999: 13). Obaj księży stosują topos zagrożenia połączony ze strategią niedookreślenia; twierdzą, że jedną z najważniejszych przyczyn kryzysu męskości i rodziny jest feminizm, szczególnie jego skrajne, bliżej niesprecyzowane przez autorów omawianych publikacji, formy (zob. Mierzwiński 1999: 9–10; Śledzianowski 1999: 144). Książka Śledzianowski wśród negatywnych zjawisk, skutkujących zwiększeniem liczby rozwodów, wymienia „zaburzone role płci i funkcje, jakie sprawują

kobieta i mężczyzna w małżeństwie i rodzinie” oraz utratę wartości, takich jak Bóg, miłość, wyrozumiałość czy przebaczenie (Śledzianowski 1999: 143–144). Zagubienie wartości Boga jako jedną z najważniejszych przyczyn kryzysu rodziny (tradycyjnie pojmowanej) podaje także książka Mierzwiński.

Strategie dyskursywne podobne do stosowanych przez Mierzwińskiego i Śledzianowskiego możemy odnaleźć w wypowiedziach wielu polskich duchownych. Księża wykorzystują strategię kryzysu męskości, upatrując jego przyczyn w feminizmie i zachwianiu tradycyjnych relacji pomiędzy mężczyzną i kobietą. Mówią także o zaniku tradycyjnego modelu wychowania, w którym ojciec w sposób stanowczy dyscyplinuje dzieci (o. Augustyn 1996; *Faceci, obudźcie się!* 2015). Duchowni podkreślają, stosując topos natury i strategię „prawdziwej” męskości, różnice między osobowością męską i kobiecą. Ilustrację tego zagadnienia może stanowić wypowiedź duszpasterza przedsiębiorców, księdza Jacka Stryczka: „To raczej kobiety potrzebują czytać i rozmawiać, żeby zrozumieć siebie – to dla nich naturalne, natomiast mężczyzna [...] czerpie wiedzę o sobie z konfrontacji z własnymi słabościami. Z tego bierze się naturalna męskość. Do dziś przecież spotyka się tak wychowywanych chłopaków... Tak więc nie ma żadnego wielkiego pytania o to, kim jest mężczyzna. Po prostu jest facetem i koniec...” (*Faceci, obudźcie się!* 2015).

Warto również zwrócić uwagę na to, że niektóre wypowiedzi polskich księży dotyczące kategorii płci i seksualności można określić mianem ultrakonserwatywnych i kompletnie oderwanych od rzeczywistości. Jako przykład chciałbym wskazać wystąpienie księdza Dariusza Oko, wykładowcy Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Duchowny podczas konferencji dotyczącej gender zorganizowanej w Sejmie, posługując się strategiami negatywnego orzekania i somatyzacji, stwierdził, iż „ideologia gender” promuje „rozpusztę, prowadzącą do całkowitej demoralizacji”, dodając, że ta „ideologia” wiąże się z pedofilią (za: Rode 2014).

W zgromadzonym przeze mnie materiale badawczym było stosunkowo mało tekstów, które stanowią przykład nowego orzekania o kategorii męskości i seksualności. Przeanalizowałem jedenaście artykułów i wypowiedzi księży: Adama Bonieckiego, Alfreda Wierzbickiego i Jacka Prusaka. Publikacje pojawiły się na łamach dość liberalnej światopoglądowo „Gazety Wyborczej” oraz czasopism „Tygodnik Powszechny” i „Znak”, reprezentujących postępowość w Kościele⁷. Trzeba dodać, że duchowni nie gloryfikują koncepcji gender i nie opowiadają się za instytucjonalizacją związków jednopłciowych, ale wyrażane przez nich opinie są na tyle odmienne od dominujących w dyskursie kościelnym, że można wyżej wymienionych księży zaliczyć do grona „reformatorów” Kościoła⁸.

Książka Wierzbicki, profesor na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, krytycznie ocenił atak polskich hierarchów na koncepcję płci społeczno-kulturowej. Duchowny w wywiadzie dla „Gazety Wyborczej” twierdzi, że kategoria gender jest przede wszystkim

---

⁷ Czasopisma inteligencji katolickiej nie afirmują kategorii męskości jako konstruktów społeczno-kulturowego, ale w przeciwieństwie do olbrzymiej większości konserwatywnych (lub ultrakonserwatywnych) periodyków i portali katolickich stanowią forum wymiany różnych poglądów.

⁸ Duchowni podający w wątpliwość konserwatywną naukę współczesnego Kościoła katolickiego w sprawach obyczajowych bywają określanymi mianem „liberalów” lub „reformatorów”.

metodologicznym opisem kultury, w której role męskie i żeńskie zmieniają się. Jego zdaniem tej kategorii analitycznej nie można postrzegać jako złowrogiej ideologii. Ksiądz Wierzbicki, stosując strategię uwarunkowań kulturowych tożsamości płciowej, mówił, że różnice między kobiecością i męskością są pochodną nie tylko biologii, ale również kultury (*Ksiądz z KUL o gender...* 2015). Omawiana strategia jest też wykorzystywana przez księdza Bonieckiego i ojca Prusaka, prorektora Akademii Ignatianum w Krakowie. Ten drugi duchowny na łamach „Tygodnika Powszechnego” pisze: „Płeć nie jest bowiem prostą metrykalną zmienną, nie jest również wyłącznie indywidualną charakterystyką, lecz kategorią społeczną, a różnice w zdolnościach poznawczych, emocjonalności i osobowości między mężczyznami a kobietami są niewielkie” (ks. Prusak 2013).

W wypowiedziach reformatorów Kościoła występuje topos nowej męskości, który wskazuje, że mężczyzna może z powodzeniem realizować się w rolach tradycyjnie przypisywanych kobiecie. Jako ilustrację tego zagadnienia chciałbym przytoczyć opinię księdza Wierzbickiego: „Kobieta realizuje się w życiu zawodowym – i nie przestaje być kobietą, mężczyzna może spełniać opiekę nad dzieckiem, biorąc urlop tacierzyński, zarezerwowany wcześniej dla kobiet. Czy przez to przestaje być mężczyzną? Trudno nie widzieć tych przemian” (*Ksiądz z KUL o gender...* 2015).

KATEGORIA MĘSKOŚCI W DYSKURSIE KATOLICKICH WSPÓLNOT ŚWIECKICH MĘŻCZYŹN

Analizę chciałbym rozpocząć od Wspólnoty Mężczyzn św. Józefa, która istnieje nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach. Najwięcej informacji o wzorze męskości propagowanym przez ruch możemy odnaleźć na oficjalnej stronie internetowej organizacji w akapicie zatytułowanym *Nasz orędownik*, który dotyczy postaci św. Józefa. Autorzy tekstu podkreślają, że św. Józef był cieślą i ciężko pracował, żeby zapewnić byt rodzinie. Dalej czytamy, że poprzez swoją pracę dawał świadectwo troski o Maryję i Jezusa. „Dla nich żył, dla nich się trudził, dla nich był gotów do najwyższych ofiar” (*Mężczyźni św. Józefa* 2016). Stwierdzenia zamieszczone na wortalu ruchu wskazują, że według założycieli wspólnoty mężczyzna powinien być żywicielem rodziny i to na jego barkach spoczywa głównie ciężar dostarczania środków finansowych.

Na omawianej stronie internetowej możemy odnaleźć informację dotyczącą cech i cnót mężczyzny, takich jak na przykład wytrzymałość, solidarność, cierpliwość, męstwo, odwaga (*Mężczyźni św. Józefa* 2016). Do ruchu należą osoby wykonujące różne zawody i zajęcia: informatycy, biznesmeni, elektrycy, studenci, a także emeryci. Andrzej Lewek, jeden z uczestników ruchu, w wypowiedzi dla „Gazety Krakowskiej” podkreśla, że celem Mężczyzn św. Józefa jest przeciwstawienie się kryzysowi ojcostwa, którego źródłem jest kryzys męskości. Lewek twierdzi, iż „w czasach silnych nurtów próbujących »wyrównać« mężczyzn z kobietami, ci ostatni gubią się w rolach” (za: Paluch 2010).

Podobnie jak członkowie Wspólnoty Mężczyzn św. Józefa, współczesny wzorzec męskości rozumieją założyciele Przymierza Wojowników. Wspólnota powstała w 2010 roku i obecnie funkcjonuje w ośmiu województwach. Na stronie internetowej organizacji odnajdujemy następujące stwierdzenie: „W dzisiejszym świecie, w dobie kryzysu męskości, kryzysu ojcostwa

potrzebna jest przestrzeń dla rozwoju mężczyzny” (*Przymierze Wojowników* 2016). Zdaniem założycieli wspólnoty przemiany społeczne i kryzys męskości powodują, że katolicy muszą dziś walczyć o wiarę, rodzinę, wartości, o swoją męskość i ta walka powinna być podejmowana każdego dnia. W powyższym opisie ruchu Przymierza Wojowników widoczny jest topos „prawdziwej” męskości połączony ze strategiami zagrożenia i niedookreślenia.

Zasady przyjęte przez Przymierze Wojowników dotyczą również odpowiedniego kształtowania osobowości w taki sposób, by mężczyzna mógł należycie pełnić role ojca i męża oraz wziąć odpowiedzialność za swoją rodzinę. Zdaniem członków wspólnoty katolicy powinni przeciwstawić się fali rozwodów i kryzysowi ojcostwa. Ma temu służyć wymiana doświadczeń i szukanie rozwiązań problemów w małych męskich grupach (*Przymierze Wojowników* 2016).

WPLYW DYSKURSU KOŚCIELNEGO O PŁCI I SEKSUALNOŚCI NA DYSKURS PUBLICZNY W POLSCE

Poglądy na temat płci, seksualności, rodziny wyrażane w oficjalnych dokumentach Kościoła i wypowiedziach hierarchów nie pozostają bez wpływu na dyskurs publiczny w Polsce. Przykładem mogą być debaty parlamentarne dotyczące związków partnerskich (jedno- i dwupłciowych), które odbyły się w latach 2004–2013. Przedstawiciele ugrupowań konserwatywnych światopoglądowo, w celu uzasadnienia swojego sprzeciwu wobec proponowanych rozwiązań legislacyjnych, posługiwali się argumentami przejętymi wprost z dyskursu kościelnego. W 2013 roku w trakcie debat sejmowych w przemówieniach posłanek i posłów uwidocznił się topos autorytetu, który dotyczył przywoływania słów papieża lub dokumentów opublikowanych przez Watykan. Interdyskursywność przybierała formę cytatów zaczerpniętych z *Katechizmu Kościoła Katolickiego* lub pism Kongregacji Nauki Wiary. Anna Sobecka (Prawo i Sprawiedliwość – dalej PiS) mówiła, iż w związkach homoseksualnych brakuje całkowicie „elementów biologicznych i antropologicznych małżeństwa”, natomiast posłanka Krystyna Pawłowicz (PiS) stwierdziła, iż „homoseksualizm od wieków uważa się za poważne zepsucie” (*Sprawozdanie stenograficzne z 32. posiedzenia Sejmu... 2013: 170*). Franciszek Stefaniuk, prezentując stanowisko Klubu Poselskiego Polskiego Stronnictwa Ludowego odwołał się do nauki Jana Pawła II o rodzinie oraz chrześcijańskiego systemu wartości, na którym – jak to ujął – opierają się założenia ideowo-programowe partii. Dodał również, że przyjęcie ustawy o związkach jedнопłciowych byłoby „znakiem upadku moralnego” (*Sprawozdanie stenograficzne z 32. posiedzenia Sejmu... 2013: 168–169*).

Jak już wspomniałem, bardzo ważnym wydarzeniem było ukazanie się *Listu Pasterskiego Episkopatu Polski do duszpasterskiego wykorzystania w Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku*. Pismo cytowały wszystkie najważniejsze polskojęzyczne gazety i portale internetowe, a także niektóre telewizje i stacje radiowe. Można powiedzieć, że opublikowanie listu zapoczątkowało panikę moralną w Polsce. Omawiany dokument spowodował lawinę wypowiedzi polskich duchownych, konserwatywnych polityków i publicystów, w których kwestionowali pogląd, że tożsamość męska (i kobieca) jest w bardzo dużym stopniu konstruktem społeczno-kulturowym. Często też negatywnie, nierzadko napastliwie, wypowiadali się na temat związków homoseksualnych. Beata Kempa (Sprawiedliwa Polska) 30 grudnia 2013 roku w programie publicystycznym

Tomasz Lis na żywo zapowiedziała powołanie zespołu parlamentarnego pod nazwą *Stop ideologii gender*. Posłanka stwierdziła, że polskie przedszkola są „zainfekowane zajęciami w ramach ideologii gender”, które deprawują dzieci (*Beata Kempa u Tomasza Lisa...* 2013). Według parlamentarzystki, finalnym efektem prac zespołu miałyby być przedstawienie rozwiązań legislacyjnych, które dotyczyłyby ochrony tradycyjnej rodziny. Na początku 2014 roku senator Kazimierz Jaworski (Polska Razem) skierował pismo do Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, w którym stosując strategię presupozycji, pytał minister Lenę Kolarską-Bobińską, czy *gender studies* to nauka, czy jedynie „światopoglądowe infekowanie polskich uczelni destrukcyjną kulturowo ideologią” (za: Gądek 2014).

Atak hierarchów na koncepcję płci społeczno-kulturowej spowodował, że w niektórych polskich miastach (na przykład w Lublinie, Kielcach, Wadowicach, Łapach) radni należący do PiS-u i innych konserwatywnych ugrupowań politycznych zaczęli zgłaszać postulaty sformułowania uchwał potępiających „ideologię” gender.

REFLEKSJE KOŃCOWE

Dyskurs kościelny w naszym kraju dotyczący kategorii męskości jest dość spójny. Większość strategii dyskursywnych nosi wyraźny rys patriarchalny i jest zaczerpnięta z oficjalnych dokumentów wydanych przez Watykan oraz wypowiedzi papieży. Polscy hierarchowie i księża opowiadają się za równością płci, ale jednocześnie w wielu wypowiedziach uwidacznia się topos asymetrii ról płciowych, a także strategia wyższości mężczyzny nad kobietą⁹. Zdecydowana większość duchownych optuje za tradycyjnym podziałem ról w rodzinie, w ramach którego podstawowym zadaniem kobiety jest opieka nad dziećmi i prowadzenie domu, natomiast domeną mężczyzny pozostaje praca zawodowa i dyscyplinowanie dzieci. Sformułowania dotyczące nierównego podziału obowiązków i władzy w rodzinie budzą poważne wątpliwości, czy polscy hierarchowie rzeczywiście opowiadają się za egalitaryzmem kobiet i mężczyzn w życiu społecznym. Tradycyjne męskie zadania związane z zapewnieniem bytu rodzinie i sprawowaniem w niej przywódczej roli są wyznaczane w katolickich wspólnotach świeckich mężczyzn, takich jak *Mężczyźni św. Józefa* i *Przymierze Wojowników*. W dyskursie Kościoła katolickiego w Polsce wyraźnie widoczne są homofobiczne opinie na temat związków jedno-płciowych. Duchowni, wykorzystując strategię zagrożenia, wskazują, że relacje homoseksualne stanowią niebezpieczeństwo dla tradycyjnie pojmowanej rodziny i ładu społecznego.

Atak polskich hierarchów i wielu księży na koncepcję społeczno-kulturowych uwarunkowań tożsamości płciowej, a także na mniejszości seksualne walczące o prawa równe tym, które przysługują heteroseksualnej większości, należy analizować w szerszej perspektywie. Żaden z trzech ostatnich papieży nie stosuje strategii nowego orzekania o męskości, seksualności czy rodzinie. Nawet papież Franciszek, którego część – zapewne niezbyt dobrze przygotowanych merytorycznie – publicystów kreuje na liberała czy reformatora Kościoła, w sprawach obyczajowych zachowuje daleko posunięty konserwaryzm, czego dobitnym

---

⁹ Warto zwrócić uwagę, że w Kościele katolickim, w przeciwieństwie do Kościołów protestanckich, święcenia kapłańskie mogą przyjmować jedynie mężczyźni.

przykładem jest wypowiedź dotycząca bicia dzieci przez ojców. W dyskursie kościelnym coraz bardziej widoczna jest strategia kryzysu męskości. Trzeba podkreślić, że dyskursywne konstruowanie kryzysu męskości nie jest zjawiskiem nowym, a ów dyskurs nasila się w momentach, kiedy tradycyjna wizja płci i seksualności wydaje się szczególnie zagrożona (zob. Haschemi 2011: 9; Messner 1987: 102–114).

Zaostrzony atak Kościoła katolickiego w obecnej dekadzie na postępowe idee odnoszące się do ról męskich i relacji między płciami, należy postrzegać jako próbę obrony chwiejącego się tradycyjnego porządku genderowego i utrzymania przez hierarchów władzy normatywnej i symbolicznej.

W analizowanym materiale znalazły się wypowiedzi postępowe, w których uwidocznił się topos nowej męskości i które mogą być początkiem procesu przemian. Z tego powodu należałoby mówić raczej o męskościach, niż jednej męskości w dyskursie kościelnym. Jednak nie należy się spodziewać, że postępowi duchowni wkrótce staną się grupą dominującą w Kościele katolickim. Ich pozycja jest słaba, szczególnie w Polsce, o czym świadczy fakt, że w zgromadzonym materiale badawczym nie było ani jednej wypowiedzi polskiego hierarchy, w której można by się doszukać strategii nowego orzekania o rolach męskich, seksualności czy rodzinie.

BIBLIOGRAFIA

- Abp Gądecki: negowanie różnic płci rozbija tradycyjny model rodziny*. 2009, <http://ekai.pl/wydarzenia/polska/x20839/abp-gadecki-negowanie-roznic-płci-rozbija-tradycyjny-model-rodziny> [12.07.2015].
- Abp Henryk Hoser ostro o mężczyznach: zachowują się jak dzieci*. 2013, <http://www.polskie-radio.pl/5/3/Artykul/1009719,Abp-Henryk-Hoser-ostro-o-mez-czyznach-zachow-ujasie-jak-dzieci> [13.07.2015].
- Abp Hoser: rolę mężczyzny jest odpowiedzialność za innych ludzi*. 2015, <http://www.pch24.pl/abp-hoser-rola-mezczyzny-jest-odpowiedzialnosc-za-innych-ludzi,35640,i.html#ixz-z3hSat3zbX> [05.07.2015].
- Adamiak, Elżbieta. 1993. *O co chodzi w teologii feministycznej*, „Więź”, 1: 68–77.
- Adamiak, Elżbieta. 1999. *Milcząca obecność: o roli kobiety w Kościele*, Warszawa: Biblioteka Więzi.
- Anannikova Ludmiła i Michał Wilgocki. 2014. *Biskupi kontra „Nasz Elementarz”. Bo jest infantylny i promuje magię*, http://wyborcza.pl/1,75478,16769408,Biskupi_kontra_Nasz_Elementarz__Bo_jest_infantylny.html [05.07.2015].
- Arcimowicz, Krzysztof. 2013. *Dyskursy o płci i rodzinie w polskich telesagach. Analiza seriali obyczajowych najpopularniejszych na początku XXI wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Augustyn, Józef, o. 1996. *Dojrzewanie do ojcostwa*, „Więź” 1996, http://laboratorium.wiez.pl/teksty.php?dojrzewanie_do_ojcostwa [15.07.2015].
- Bądźmy uczniami Chrystusa w rodzinie. List Pasterski Episkopatu Polski na Święto Świętej Rodziny z Nazaretu*. 2007. Konferencja Episkopatu Polski, http://episkopat.pl/dokumenty/listy_pasterskie/4485.1,Badzmy_uczniami_Chrystusa_w_rodzinie.html [13.07.2013].

- Beata Kempa u Tomasza Lisa: Zakładamy parlamentarny zespół „Stop ideologii gender!”*. 2013. http://wyborcza.pl/1,76842,15204466,Beata_Kempa_u_Tomasza_Lisa_Zakladamy_parlamentarny.html [05.07.2015].
- Benedykt XVI: Nie można uznać alternatywnych modeli życia małżeńskiego*. 2010. http://www.piotrkarga.pl/benedykt-xvi--nie-mozna-uznac-alternatywnych-modeli-zycia-malzenskiego,5801_i.html [13.07.2013].
- Blommaert, Jan. 2005. *Discourse. A Critical Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 2004. *Męska dominacja*, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Bp Dajczak apeluje o świętych ojców*. 1999. http://system.e.kai.pl/kair/?screen=depesza&_scrdepesza_id_depeszy=47353&_tw_DepeszeKlientaTable_0__search_plainfulltext=%C4%99sko%C5%9B%C4%87 [05.07.2013].
- Connell, Raewyn W. 1995. *Masculinities*, Policy Press: Cambridge.
- Connell, Raewyn W. 2013. *Socjologia płci. Płeć w ujęciu globalnym*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dijk, Teun A., van 2001. *Badania nad dyskursem*, w: Teun A. van Dijk (red.). *Dyskurs jako struktura i proces*, przeł. Grzegorz Grochowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 9–44.
- Daly, Mary. 1973. *Beyond God the Father: toward a philosophy of women's liberation*, Boston: Beacon.
- Domosławski, Artur. 1999. *Chrystus bez karabinu. O pontyfikacie Jana Pawła II*, Warszawa: Wydawnictwo Prószyński i S-ka.
- Faceci, obudźcie się! Rozmowa z ks. Jackiem Stryczkiem*. 2015. <http://www.pch24.pl/faceci-obudzie-sie-,33151,pch.htm> [05.07.2013].
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*, London: Routledge.
- Gądek, Jacek. 2014. *Senator z partii Gowina pisze do minister nauki ws. Gender*, <http://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/senator-z-partii-gowina-pisze-do-minister-nauki-ws-gender/y8hxe> [06.07.2013].
- Graff, Agnieszka. 2014. *Report from the gender trenches: War against 'genderism' in Poland*, „European Journal of Women's Studies”, 21(4): 431–442.
- Haschemi, Yekani Elahe. 2011. *The Privilege of Crisis, Narratives of Masculinities in Colonial and Postcolonial Literature, Photography and Film*, Frankfurt: Campus.
- Hofstede, Geert. 1980. *Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values*, Beverly Hills: Sage Publications.
- Hofstede, Geert. 1998. *Religion, masculinity and sex*, w: Geert Hofstede (red.), *Masculinity and Femininity: the taboo dimension of national cultures*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications, s. 192–209.
- Jabłońska, Barbara. 2012. *Władza i wiedza w krytycznych studiach nad dyskursem – szkic teoretyczny*, „Studia Socjologiczne” 1: 75–92.
- Jan Paweł II autorytetem także dla niewierzących*. 2011. <http://eka.i.pl/sondaz/x52895/jan-pawel-ii-autorytetem-takze-dla-niewierzacych> [12.08.2013].

- Jan Paweł II, *Media w rodzinie: ryzyko i bogactwo. Orędzie Papieża Jana Pawła II na XXXVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu*. 2004. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/rota_rz_01022001.html [13.07.2013].
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. 1994. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Kienpointner, Manfred. 1992. *Alltagslogie. Struktur and Funktion von Argumentationsmustern*, Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann Holtzboog.
- Kimmel, Michael S. 2000. *The Gendered Society*, Oxford – New York: Oxford University Press.
- Kimmel, Michael S. 1987. *Rethinking Masculinity. New Directions in Research*, w: Michael S. Kimmel (red.), *Changing Men. New Directions in Research on Men and Masculinity*, Newbury Park: Sage Publication.
- Krzyżanowska, Natalia. 2012. *Wokół koncepcji demokracji. Parytet płci w świetle polskiego dyskursu prasowego*, „Studia Socjologiczne” 1: 199–223.
- Krzyżanowski, Michał. 2010. *The Discursive Construction of European Identities*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Ksiądz z KUL o gender: Nieprecyzyjni biskupi, niedouczeni radni. Rozmowa Małgorzaty Bieleckiej-Holdy z ks. prof. Alfredem Wierzbickim*: 2014, lublin.gazeta.pl/lublin/1,48724,15280600,Ksiadz_z_KUL_o_gender__Nieprecyzyjni_biskupi_niedouczeni.html [05.07.2015].
- Kto broni Boga, ten broni człowieka*. 2012. http://ekai.pl/wydarzenia/temat_dnia/x61845/kto-broni-boga-ten-broni-czlowieka/ [13.07.2015].
- List Pasterski Episkopatu Polski do duszpasterskiego wykorzystania w Niedzielę Świętej Rodziny 2013 roku*. 2013. http://episkopat.pl/dokumenty/5545.1,List_pasterski_na_Niedziele_Swietej_Rodziny_2013_roku.html [15.01.2015].
- Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011*. 2013. Warszawa: GUS, <http://stat.gov.pl/spisy-powszechny/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/ludnosc-stan-i-struktura-demograficzno-spoeczna-nsp-2011,16,1.html> [12.07.2015].
- Melosik, Zbyszko. 2002. *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*, Poznań: Wolumin.
- Messner, Michael A. 1994. *Boyhood, Organized Sports, and the Construction of Masculinities*, w: Michael S. Kimmel i Michael A. Messner (red.), *Men's Lives*, Boston: Allyn and Bacon, s. 102–114.
- Mężczyźni św. Józefa*. 2016. <http://meczczyni.net/main> [12.02.2016].
- Mierziński, Bronisław. 1999. *Mężczyzna, istota nieznaną*, Warszawa: Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „Adam”.
- Nijkowski, Lech M. 2008. *Mowa nienawiści w świetle teorii dyskursu*, w: A. Horolets (red.), *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 113–133.
- Otoczmy troską życie człowieka. List na Niedzielę Świętej Rodziny*. 2008. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/swrodziny_16122008.html [15.07.2013].
- Paluch, Marta. 2010. *Kraków, Kalwaria: Bóg odnowi prawdziwych mężczyzn*, „Gazeta Krakowska”, 01.07.2010, <http://www.gazetakrakowska.pl/artykul/276309,krakow-kalwaria-bog-odnowi-prawdziwych-mezczyzn,id,t.html> [12.02.2016].

- Papież Franciszek znudził się ateistom. Nie wytrzymali krytyki gender.* 2015. <http://www.pch24.pl/papiez-franciszek-znudzil-sie-ateistom--nie-wytrzymali-krytyki-gender,35194,i.html> [25.07.2015].
- Papież Franciszek: Homoseksualiści nie powinni być oszczędzani i marginalizowani.* 2013. http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,14353223,Franciszek__Nie_osadzajmy_gejow_ale_ich_integrujemy.html?lokalne=bialystok#BoxWiadTxt [01.08.2013].
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu: Biblia Tysiąclecia.* 1990. Wyd. 3, Poznań – Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum.
- Policzyli wiernych: chodzą do kościoła głównie w niedziele, ale w domu się modlą coraz rzadziej.* 2013. http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,14255759,Policzyli_wiernych__chodza_do_kosciola_glownie_w_niedziele_.html?lokalne=bialystok#BoxWiadTxt [12.07.2013].
- Prusak, Jacek SJ. 2013. *Być kobietą, być mężczyzną*, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/byc-kobieta-byc-mezczyzna-21408> [13.07.2013].
- Prymas Polski: rozwody i związki partnerskie zagrożeniem dla rodziny.* 2008. <http://www.piotrskarga.pl/prymas-polski--rozwody-i-zwiazki-partnerskie-zagrozeniem-dla-rodziny,2449,i.html> [12.07.2015].
- Przymierze Wojowników.* 2016. <http://www.przymierzewojownikow.pl/> [12.02.2016].
- Reisigl, Martin i Ruth Wodak. 2009. *The Discourse-Historical Approach*, w: Ruth Wodak i Martin Meyer (red.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, London: Sage Publications, s. 87–121.
- Reisigl, Martin. 2010. *Dyskryminacja w dyskursach*, „Tekst i Dyskurs – Text und Diskurs”, 3: 27–61.
- Rode, Barbara. 2014. *Gender mainstreaming – wykład ks. dr. Dariusza Oko w Sejmie*, <http://www.prawy.pl/z-kraju/4799-gender-mainstreaming-wyklad-ks-dr-dariusza-okow-sejmie> [12.07.2015].
- Sprawozdanie stenograficzne z 32. posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 24 stycznia 2013.* 2013. http://orka2.sejm.gov.pl/StenoInter7.nsf/0/DD77A77593CF34CAC1257AFE0004A965/%24File/32_b_ksiazka.pdf [15.07.2013].
- Starego, Karolina. 2012. *Dyskurs*, w: Małgorzata Cackowska, Lucyna Kopiciewicz, Mirosław Palaton, Piotr Stańczyk i Tomasz Szkudlarek (red.), *Dyskursywna konstrukcja podmiotu. Przyczynek do rekonstrukcji pedagogiki kultury*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 26–36.
- Stasińska, Agata. 2013. *Portale i czasopisma oraz inne publikacje związane ze społecznością LGBT w Polsce – nieopublikowany raport z analizy dyskursu prowadzonej w ramach projektu „Rodziny z wyboru w Polsce” finansowanego ze środków budżetowych na naukę w latach 2013–2015 (grant „Ideas Plus”)*.
- Szostkiewicz, Adam. 2003. *Rok białego pielgrzyma*, „Polityka” – „The Economist”. Wydanie specjalne: Świat i Polska, 1: 23.
- Śledzianowski, Jan. 1999. *Zranione ojcostwo. Na podstawie badań Stowarzyszenia Praw Ojca*, Kielce: Kuria Diecezjalna w Kielcach.
- Świadkowie Ewangelii Życia. List na Niedzielę Świętej Rodziny.* 2003. http://episkopat.pl/dokumenty/listy_pasterskie/4514.1,Swiadkowie_Ewangelii_Zycia.html [12.07.2013].
- Tak dla chrześcijańskiej wizji człowieka.* 2013. http://ekai.pl/wydarzenia/temat_dnia/x62720/tak-dla-chrzescijanskiej-wizji-czlowieka/ [12.07.2015].

- Tyloch, Witold J. 1981. *Dzieje Ksiąg Starego Testamentu: szkice z krytyki biblijnej*, Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Uwagi dotyczące projektów legalizacji prawnej związków między osobami homoseksualnymi*. 2003. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kdwiary/homo_03062003.html [30.07.2013].
- Wilgocki, Michał. 2015. *Abp Jędraszewski: In vitro i konwencja to zdrada wartości Powstania*, <http://wyborcza.pl/1,75478,18473687,abp-jedraszewski-in-vitro-konwencj-a-i-ustawa-o-uzgodnieniu.html#BoxGWimg> [05.08.2015].
- Wodak, Ruth i Michael Meyer. 2009. *Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory and Methodology*, w: Ruth Wodak i Michael Meyer (red.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, London: Sage Publications, s. 1–33.
- Wodak, Ruth. 2008. *Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka*, w: Anna Duszak i Norman Fairclough (red.), *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, Kraków: Universitas, s. 185–213.

THE CATEGORY OF MASCULINITY IN THE DISCOURSE OF THE CATHOLIC CHURCH IN CONTEMPORARY POLAND

The objective of the article was to analyze principal discursive strategies employed in the period 1994–2015 in creating the category of masculinity by clergymen. Owing to the intertextuality of the ecclesiastical discourse the research material contained, beside statements of Polish bishops and priests, also official documents issued by Vatican as well as popes' opinions. In addition, I included discourse on masculinity in the Catholic communities of laymen. The research material embraced nearly 100 texts. In the analysis I used proposals of discursive-historical approach in the critical discourse analysis. Most of the discursive strategies are characterized by a clear patriarchal nature. Polish hierarchs and priests opt for the equality of men and women, but simultaneously many expressions demonstrate a topos of asymmetry of gender roles, as well as the strategy of the man's superiority over the woman. The ecclesiastical discourse clearly demonstrates homophobic opinions on homosexual relationships. The sharp attack of the Catholic Church on new progressive ideas referring to masculine roles as well as relations between women and men, which has intensified over this decade, should be perceived as an attempt to protect the shaky traditional gender order and to maintain the normative and symbolic power by the hierarchs.

Keywords: critical discourse analysis, masculinity, gender, sexuality, Catholic Church